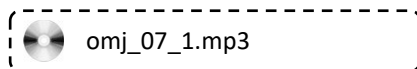

7. Шымше урок: Рушарня

I. Text

Таче рушарня. Рушарнян Сапаевмыт пашаш огыт кошт. Нуно кандаш шагатлан кын'елыт, кочкыт да ече дене ешге мунчалташ каят. Сапаевмыт ече дене кошташ йöратат. Игече йўштö огыл, изи лум лумеш. Икманаш, мотор теле кече. Елу, Серге, Ануш да Эчан кечывал марте мунчалтат. 13 (Латкум) шагатлан мöнгышкышт пöртылыт. Кечывал деч вара чыланат изиш каналтат.

Таче кастене театрыште марий драматург Сергей Николаевын «Салика» лўман пьесыже кая. Елу ден Серге театрыш каяш ямдылалтыт. Эчан театрыш огеш кай. Тудо Ануш шўжарже дене мöнгыштö кодеш. Нуно коктын М. Казаковын «Арня» почеламутым тунемыт:

Шочмо,
Кушкыжмо,
Вўргече,
Изарня да кугарня
Теве кодо шуматкече,
Толын шуо рушарня –
Эртен кайыш ик арня.

II. Vocabulary

арня	week	кодо	(simple past tense I, 3Sg < <i>кодаш (-ам)</i> 'to remain')
вара	then; late, later	коктын	two of ... (<i>нуно коктын</i> 'the two of them')
вўргече	Wednesday	кугарня	Friday
дене	with	кушкыжмо	Tuesday
деч вара	after	лум	snow
драматург	dramatist, playwright	лум лумеш	it's snowing
ече	ski	лумаш (-ам)	to snow
ече дене мунчалташ (-ем)	to ski, to go skiing	лўман	named /see IV.2./
еш	family	мöнгыш(кö)	home /see IV.3./
игече	weather	мöнгыштö	at home /see IV.3./
изарня	Thursday	мунчалташ (-ем)	to slide, to slip, to ski
изи	little, small	огеш	does not, doesn't (negation verb, 3Sg /see III.1./)
икманаш	in a word	огыл	is not /see III.2./
йöраташ (-ем)	to love, to like	огыт	do not, don't (negation verb, 3PI /see III.1./)
йўштö	cold	почеламут	poem
каналташ (-ем)	to rest, to relax		
кечывал	noon		

пӧртылаш (-ам)	to return, to come back, to go back	толын шуо	(simple past tense I, 3Sg < <i>толын шуаш</i> 'to arrive, come')
пьесе	(theater) play	чылан	everybody, all
рушарня	Sunday	шочмо	Monday
рушарнян	on Sunday /see III.5./	шуматкече	Saturday
Салика	(woman's name)	эртен кайыш	(simple past tense I, 3Sg < <i>эртен каяш</i> 'to go by, to pass')
театр	theater		
теве	so, now, thus		
теле	winter	ямдылалташ (-ам)	to prepare oneself, to get ready

III. Grammar

1. Negation of the present tense:

In Mari the present tense is negated with a special negation verb followed by the main verb in the so-called connegative form, which is identical to the imperative second person singular – see 6.III.2. (page 99). The negation verb is conjugated for tense, mood, person, and number.

Negation verb: In the present tense the forms of the negation verb are as follows:

1Sg	ом
2Sg	от
3Sg	огеш ~ ок
1Pl	огына ~ она
2Pl	огыда ~ ода
3Pl	огыт

In the third person singular and first and second persons plural there are double forms (*огеш* – *ок*, *огына* – *она*, *огыда* – *ода*). These are completely synonymous, the shorter forms being more typical of spoken Mari.

Connegative form: Recall the stem changes and alternations discussed in 6.III.1. (page 98): *кочкаш* (-ам) 'to eat' > *Ом коч*. 'I don't eat', etc.

	Conjugation I		Conjugation II	
	лудаш 'to read'		вучаш 'to wait'	
	Positive	Negative	Positive	Negative
1Sg	Мый лудам.	Мый ом луд.	Мый вучем.	Мый ом вучо.
2Sg	Тый лудат.	Тый от луд.	Тый вучет.	Тый от вучо.
3Sg	Тудо лудеш.	Тудо огеш луд. ~ Тудо ок луд.	Тудо вуча.	Тудо огеш вучо. ~ Тудо ок вучо.
1Pl	Ме лудына.	Ме огына луд. ~ Ме она луд.	Ме вучена.	Ме огына вучо. ~ Ме она вучо.
2Pl	Те лудыда.	Те огыда луд. ~ Те ода луд.	Те вучеда.	Те огыда вучо. ~ Те ода вучо.
3Pl	Нуно лудыт.	Нуно огыт луд.	Нуно вучат.	Нуно огыт вучо.

	Conjugation I		Conjugation II	
	кочкаш 'to eat'		пуаш 'to give'	
	Positive	Negative	Positive	Negative
1Sg	Мый кочкам.	Мый ом коч.	Мый пуэм.	Мый ом пу.
2Sg	Тый кочкат.	Тый от коч.	Тый пуэт.	Тый от пу.
3Sg	Тудо кочкеш.	Тудо огеш коч. ~ Тудо ок коч.	Тудо пуа.	Тудо огеш пу. ~ Тудо ок пу.
1Pl	Ме кочкина.	Ме огына коч. ~ Ме она коч.	Ме пуэна.	Ме огына пу. ~ Ме она пу.
2Pl	Те кочкида.	Те огыда коч. ~ Те ода коч.	Те пуэда.	Те огыда пу. ~ Те ода пу.
3Pl	Нуно кочкыт.	Нуно огыт коч.	Нуно пуат.	Нуно огыт пу.

Note that the negation verb always directly precedes the main verb: *Мый ече дене ом мунчалте* 'I am not skiing'.

2. Negation of the verb *улаш* 'to be' in the present tense:

For the negation of *улаш* in the present tense, there are special forms for each person.

1Sg	омыл
2Sg	отыл
3Sg	огыл
1Pl	огынал ~ онал
2Pl	огыдал ~ одал
3Pl	огытыл

There are double forms in the first and second persons plural (*огынал – онал, огыдал – одал*). These forms are synonymous, the shorter ones being typical of the spoken language. (Historically, *омыл, отыл* can be traced back to *ом ул, от ул*, etc.)

	Positive	Negative
1Sg	Мый журналист улам. (I am a journalist.)	Мый журналист омыл. (I am not a journalist.)
2Sg	Тый тунуктышо улат. (You are a teacher.)	Тый тунуктышо отыл. (You are not a teacher.)
3Sg	Тудо йоча. ((S)he is a child.)	Тудо йоча огыл. ((S)he is not a child.)
1Pl	Ме студент улына. (We are students.)	Ме студент огынал (онал). (We are not students.)
2Pl	Те драматург улыда. (You are a playwright. ~ You are playwrights.)	Те драматург огыдал (одал). (You are not a playwright. ~ You are not playwrights.)
3Pl	Нуно марий улыт. (They are Maris.)	Нуно марий огытыл. (They are not Maris.)

3. *огыл* as a negation particle:

The form *огыл* can be used to negate other parts of speech, functioning then as a negation particle.

мый огыл	not me	рушарнян огыл	not on Sunday
йўштö огыл	not cold	Елу огыл	not Yelu
шүко огыл	not much	таче огыл	not today
Лудаш огыл, возаш күлеш.		You should write, not read. (lit. Not reading, but writing, is necessary.)	
Лияш ал'е лияш огыл?		To be or not to be?	

4. Comitative case:

The suffix of the comitative case, expressing 'all of, together with, with the whole', is *-ze*. It is connected to the stem in the same manner as the dative suffix, see 4.III.4. (page 81). The vowel of the suffix is always stressed.

Nominative		Comitative	
еш	family	ешге	with the whole family
йоча	child	йочаге	together with the child
книга	book	книгаге	together with the book

In contrast to the postposition *дене* 'with', the comitative expresses an even closer relationship. It is also often used to denote that something is included in its entirety.

Нуно ече дене <u>ешге</u> мунчалташ каят.	They go skiing with their whole family.
<u>Книгаге, ручкаге</u> сумкаш чыла пыштем.	I put the books, the pens – everything – into my bag.
Таче <u>изиге, кугуге</u> театрыш каят.	Young and old are going to the theater today.

Note that this case is comparatively rare in usage.

5. Case suffix usage in temporal expressions:

Several cases can be used in Mari to form expressions related to time.

a) Accusative: The accusative case ending is used for the seasons of the year and some times of day.

шошо	spring	шошым	in spring
кенеж	summer	кенежым	in summer
шыже	fall	шыжым	in fall
теле	winter	телым	in winter

кечывал	noon	кечывалым	at noon; during the day
йўд	night	йўдым	at night

Note, however, *эр* 'morning' – *эрдене* 'in the morning', *кас* 'evening' – *кастене* 'in the evening'.

b) Adverbs in -н: These adverbial forms – see 12.III.2. (page 170) – are formally identical with the genitive, and are used for the days of the week.

шочмо	Monday	шочмын	on Monday
кушкыжмо	Tuesday	кушкыжмын	on Tuesday
вүргече	Wednesday	вүргечын	on Wednesday
изарня	Thursday	изарнян	on Thursday
кугарня	Friday	кугарнян	on Friday
шуматкече	Saturday	шуматкечын	on Saturday
рушарня	Sunday	рушарнян	on Sunday

c) Inessive: The inessive case ending is used with the months of the year – see 2.IV.1. (page 59) – for example, *январь* ‘January’- *январьыште* ‘in January’.

d) Adverbials in -н or inessive: With some expressions either the genitive or the inessive can be used.

кече	day	тиде кечын тиде кечыште	on this day
ий	year	тиде ийын тиде ийыште	(in) this year
арня	week	тиде арнян тиде арняште	(in) this week

e) Dative: see 6.IV.5. (page 102).

Шым <u>шагатлан</u> тол!	Come at seven o'clock!
Лу минутде ныл <u>шагатлан</u> толам.	I will come at ten to four.

IV. Words and word usage

1. -ам:

The particle *-ам* ‘and, also, too, as well’ – see 3.IV.5. (page 73) – can be used with different parts of speech. Note that reduplicated *-ам ... -ам* can mean ‘both ... and’ or in negated sentences ‘neither ... nor’.

<u>Эргыжат</u> толеш.	His/her son is coming, too.
<u>Ўдыр-влакат</u> толыт.	The girls are also coming.
Тудо <u>вүдыштат</u> , <u>мландымбалнат</u> ила. Ужава.	It lives both in the water and on the land. A frog.
<u>изиат</u> огыл, <u>кугуат</u> огыл	neither small, nor large

2. лүман:

This word, composed of *лүм* ‘name’ + the adjective ending *-ан* – see 2.IV.2. (page 59) – is often used when the name of something is given. The English equivalent ‘named, called, entitled’ is often superfluous in translation. Note the word order in these constructions: «Салика» *лүман пьесе* ‘the play (entitled) Salika’, «Арня» *лүман почеламут* ‘the poem (entitled) Arnya’, *Ончыко лүман журнал* ‘the magazine (called) Onchyko’.

3. мӧнгыштӧ – мӧнгыш(кӧ):

These forms are derived from *мӧнгӧ* 'house, home'. With the inessive case the meaning is 'at home, home'; with the illative case 'home' in the sense of 'going home'. They can be used with possessive suffixes.

Сапаевмыт 13 шагатлан <u>мӧнгышкӧ</u> пӧртылыт.	The Sapayevs return home at 1 p.m.
Тудо <u>мӧнгыштӧ</u> кодеш.	(S)he stays at home.

The word *мӧнгӧ* can be used as a noun or as an adverb. When used as an adverb, it is synonymous with *мӧнгыш(кӧ)*.

Йоча <u>мӧнгӧ</u> гыч 7 шагатлан лектеш.	The child leaves home at 7 o'clock.
<u>Мӧнгӧ</u> йолын каяш логалын.	(We) had to go home on foot.

4. каяш:

The verb *каяш* 'to go' is also used with movies and plays in the sense of 'to play, to be played'.

Таче кастене театрыште «Салика» лӱман пьесе <u>кая</u> .	Tonight "Salika" is playing at the theater.
--	---

5. дене 'with; by':

The postposition *дене* can also be used to mark the instrument with which an action is carried out: *ручка дене возаш* 'to write with a pen', *ече дене мунчалташ* 'to ski (lit. to slide with skis)', *поезд дене каяш* 'to go by train'.

V. Exercises

1. Negate the following sentences. Example: *Мый школыш каем.* – *А мый ом кай.*

- 1) Мый пашаш вашкем.
- 2) Мый *серышым *возем.
- 3) Мый тыйым вучем.
- 4) Мый тый денет келшем.
- 5) Мый кодам.
- 6) Мый шуматкечын пашам ыштем.
- 7) Мый ече дене мунчалташ йӧратем.
- 8) Мый изиш каналтем.

* *серыш* 'letter', *возаш (-ем)* 'to write'

2. Put the sentences in Exercise 1 into the first person plural. Example: *Ме школыш каена.* *А ме огына (она) кай.*

3. Give negative answers to the following questions. (Remember that *улаш* is not negated in the same manner as all other verbs.) Example: *Тый вашкет мо?* – *Уке, ом вашке.*

- a) 1) Тый мыйым вучет?
 2) Ече дене мунчалташ кает?
 3) *Йолташет дене келшет?
 4) Тый мӱнгыштӱ кодат?
 5) Киндым кочкат?
 6) Венгрла кутырет?
 7) Тый *инженер улат?
- b) 1) Ирина марла кутыра?
 2) Ивук йочасадыш коштеш?
 3) Павылын ватыже кызыт редакцийыште пашам ышта?
 4) Марина тый декет шочмын толеш?
 5) Рушарнян Серге театрыш кая?
 6) Таче лум лумеш?
 7) Тудо *врач мо?
- c) 1) Йоча-влак эрдене вашкат?
 2) Сапаевмыт таче *тоштерыш каят?
 3) Рушарнян йоча-влак школыш коштыт?
 4) Нуно *сайын илат?
 5) Ивук ден Эчан урок деч вара кодыт?
 6) Елу ден Ольга туныктышо улыт мо?

* *йолташ* 'friend', *инженер* 'engineer', *врач* 'doctor', *тоштер* 'museum', *сайын* 'well' (adverb formed from *сай*)

4. Negate the following sentences with *огыл* and then translate them.

- 1) Таче игече сай
 2) Таче йӱштӱ
 3) Тудо мӱнгыштӱ
 4) Эчан шуматкечын ... , рушарнян толеш.
 5) Ме изарнян ... , кугарнян ече дене мунчалтена.

5. Read the following dialogues.

- a) – Йыван, тый таче ече дене мунчалташ кает?
 – Уке, ом кай.
 – А рушарнян?
 – Рушарнянат ом кай. Пашам пеш шуко.
- b) – Йоча-влак, те таче ече дене мунчалташ каеда?
 – Уке, она кай.
 – А шуматкечын?
 – Шуматкечынат она кай. Пашана пеш шуко.

6. Translate.

- 1) Ме ешге *стадионыш коштына.
- 2) Нуно йочаге *зарядкым ыштат.
- 3) Чылан журналистге *митингыш каят.
- 4) Петровмыт эргыге-ўдырге ече дене мунчалташ каят.
- 5) Таче изиге, *кугуге театрыш каят.
- 6) Шыжым олаге, ялге садыште пашам ыштат.

* *стадион* 'stadium', *зарядке* 'physical exercises, calisthenics', *митинг* 'mass meeting, rally', *кугу* 'big, large'

7. Put the words in parentheses into the appropriate case.

- 1) Ме эрдене 7 (шагат) кын'елына.
- 2) Тиде (ий) Вёдырын ўдыржё Ониса (Тарту) тунемаш кая.
- 3) (Вүргече) Эшкининмыт дек уна-влак толыт.
- 4) (Теле) чыланат ече дене мунчалтат.
- 5) 14-ше (июнь) «Марий *Эл» редакцийыште венгр журналист-влакым вучена.
- 6) (Кенез) нуно *Кавказыш каналташ каят.
- 7) (Шуматкече) мыланна пашам ышташ күлеш.

* *эл* 'land, country', *Кавказ* 'Caucasus'

8. Answer the following questions. Regard *те/тендан* as being polite usage and begin your answers with *мый/мыйын*.

- 1) Те эрдене мыняр шагатлан кын'елыда? (at five o'clock)
- 2) Тендан эргыда *армий гыч могай *тылзыште толеш? (in November)
- 3) Унадам кунам вучеда? (at seven o'clock)
- 4) Эчукын ачаже Москошко кунам кая? (on Saturday)
- 5) Тендан марийда паша гыч кунам толеш? (at five thirty)

* *армий* 'army', *тылзе* 'moon; month'

9. Complete the following dialogues using the proper forms of the given words or phrases.

а) *мыняр шагат*, *лумаш (-ам)*, *йӧра*, *игече*, *шинчаш (-ам)*, *мунчалташ (-ем)*, *огыл*, *мушкаш (-ам)*

- Эчан, Ануш, кын'елза!
- ..., авай?
- 7:30 (шым шагатат пеле) шуын. Шӱргыдам ... да кочкаш
- Ончал, Ануш, лум Могай сай ... !
- Авай, таче ече дене ... каена?
- ..., йоча-влак. Таче йӱштӧ

* *ончалаш (-ам)* 'to look'

б) *омыл*, *улаш (-ам)*, *ямдылалташ (-ам)*, *шагат*

- Серге, театрыш мыняр ... каена?
- 6:30 (кудытат пелылан). Тый ямде ... ?
- Уке, *Эше 10 (лу) минут мыланем кӱлеш.
- Вашкерак 6:25 (кудытат коло вич минут) шуын.

* *эше* 'still'

с) *лудаш (-ам)* 3х, *налаш (-ам)*, *келшаш (-ем)* 2х, *шинчаш (-ам)*

- Эчан, мыйын книгаг кушто?
- *Шӧрлыкыштет, ... !
- Тый мыланем книгаг ... ?
- Лудам. Айда *диванеш ... да
- Тыланет тиде почеламут ... ?
-
- Тугеже, айда

* *шӧрлык* 'shelf', *диван* 'couch, sofa', *диванеш* 'onto the couch, onto the sofa'

10. In the following dialogue translate into Mari the questions for the following answers.

- *At what time do you (Sg.) get up on Sunday?*
- Мый рушарнян 8 (кандаш) шагатлан кын'елам.
- *What do you do then?*
- Зарядкым ыштем.
- *How many minutes?*
- 15 (латвич) минут.
- *What do you do in winter?*
- Телым ече дене мунчалтем.
- *How long? /мыняр жап – how much time/*
- Кечывал марте.
- *And what do you do in the afternoon?*
- Кечывал деч вара *кинош, театрыш коштам ал'е книгаг лудам.

* *кино* 'movie theater; movie'

11. Translate the following sentences.

- 1) Мый йолташем дене ече дене мунчалташ йöратем.
- 2) Таче Сапаевмыт дек Саранск гыч уна-влак толыт.
- 3) Ме Москошко *самолёт дене огыл, *поезд дене каена.
- 4) Эчан йолташыжым кас марте вуча.
- 5) Тудо кызыт тендан дене ила?
- 6) Ме марий *серызе Юрий Галютин дене палыме улына.
- 7) Ивук ден Пöтыр кө дене кутырат?

* *самолёт* 'airplane', *поезд* 'train', *серызе* 'writer, author'

12. Translate the following phrases.

- 1) «Марий Эл» лўман *газет
- 2) йоча-влакын «Кече» лўман *журналышт
- 3) Серген Ануш лўман ўдыржö
- 4) «Марий эл» лўман поезд
- 5) А. Пушкинын «Кавказ» лўман почеламутшо

* *газет* 'newspaper', *журнал* 'magazine'

13. Translate the following sentences into Mari. Translate you as *мый*, if the context doesn't dictate otherwise.

- 1) Are you going to the movies today? – No, I'm not going; there's a lot of work (to do).
- 2) Come over to our place /*мемнан дене*/ in the afternoon at three o'clock.
- 3) Are you ready? – No, I'm not ready; wait a bit.
- 4) Children, are you going to go skiing today? The weather is very nice.
- 5) Wash your face and sit down to eat.
- 6) Set the table. The guests will be coming soon.
- 7) I like S. Nikolayev's play "Salika".
- 8) On Wednesday the Ivanovs are expecting Hungarian journalists.
- 9) Today it's not cold. It's not snowing.

14. Write down the dictation.

